

DOI: 10.36719/AEM/2007-2020/55/42-46

Xalidə Qələndər qızı İsmayılova
Bakı, Azərbaycan

XƏTAİ İRSİ: DÖVLƏTÇİLİK İŞİNİN TARİXİ ƏSASLARI

Açar sözlər: *şah, Xətai, dövlət, dövlətçilik, Səfəvi, ölkə, cəmiyyət, şəxsiyyət, məğlubiyyət, sülalə, qılınc, tarix, qələbə, söz-şeir*

Key words: *shah, Khatai, state, statehood, Safavid, country, society, personality, defeat, dynasty, sword, history, victory, word-poem*

Ключевые слова: *шах, Хатаи, государство, государственность, Сефевид, страна, общество, личность, поражение, династия, меч, история, победа, слово-поэма*

Tarixə rakurs: Bildiyimiz kimi, Şah İsmayıl Səfəvi (I İsmayıl və ya Şah İsmayıl (tam adı: Əbül-Müzəffər İsmail ibn Heydər əs-Səfəvi; 17 iyul 1487-ci il, Ərdəbil, 23 may 1524, Ağqoyunlu - Sərab) Səfəvilər dövləti - Səfəviyyə təriqətinin şeyxi, Səfəvilər dövlətinin banisi və ilk şahı kim tarixə düşmüşdür. Onun yaratdığı Səfəvilər dövləti 1736-cı ilə qədər mövcud olmuş, Xətai 1501-ci ildən Cənubi Azərbaycanda On iki imam şia'liyinə əsaslanan Səfəviliyi yayaraq 1509-cu ildə bütün İran, Azərbaycan, İraq, Şərqi Anadolu və s. əraziləri vahid dövlətdə birləşdirmişdir.

Tarixdən bilirək ki, I Şah İsmayılın altıncı əcdadı, mərkəzi Ərdəbildə yerləşən Səfəviyyə sufi təriqətinin əsasını qoymuş Şeyx Səfiəddin İshaqdır (1252-1334). Bir sıra Səfəvi mənbələri Səfəvi əcdadlarının tarixçəsini Şeyx Səfiəddinin yeddinci əcdadı olmuş və XI əsrdə yaşadığı güman edilən Firuzşah Zərrinkülaha bağlayırlar və onun yeddinci şia' imamı Musa əl-Kazımın nəslindən gəldiyini bildirirlər. Lakin araşdırmalar nəticəsində belə bir fikir də irəli sürülmüşdür ki, Firuzşahı İmam Musa əl-Kazım vasitəsilə peyğəmbər və imam nəslinə bağlamaq cəhdi Səfəvilər sülaləsinin hökmranlıqlarının legitimliyini əsaslandırmaq məqsədi güdmüşdür. Həmçinin, tarixşünaslıqda Səfəvi əcdadlarını qeyri-türk entoslarla əlaqələndirmək üçün müəyyən cəhdlər də edilmiş, Firuzşahın Cənubi Ərəbistandan (Yəməndən) və hətta Fars vilayətindən köçərək, Azərbaycanın Ərdəbil nahiyyəsinə gəldiyi barədə iddialar ortaya atılmışdır. Lakin tədqiqatlar dərinləşdikcə bir sıra yerli və əcnəbi alimlər Səfəvi əcdadlarının türk mənşəli olduqlarını təkzibedilməz dəlillərlə təsbit etmişlər. Bu da o anlama gəlir ki, Səfəvi sülaləsinin kökü Azərbaycan ailələrindən ibarət olmuşdur. V.V.Bartold Səfəvilər sülaləsinin türk mənşəli olduğunu qeyd edərək yazırdı ki, “*Ərdəbil şeyxləri, şübhəsiz, fars mənşəli deyil, Türk mənşəli idilər*”. İ.P.Petrushevski də bu analoji fikirdə olub, Səfəvilər sülaləsinin əslən Cənubi Azərbaycandan, Ərdəbildən olduğunu, Səfəviyyə sufi - dərviş təriqətinin irsi şeyxləri olduğunu yazırdı və əlavə edirdi ki, “*ilk Səfəvi şeyxləri Ərdəbildə yaşayırdı, onların doğma dili Azərbaycan dili idi*”. Sufizmin fransız tədqiqatçısı Massinyon Səfəviyyə təriqətinin “Suxravərdiyyə dərviş ordeninin Azərbaycan qolu” olduğunu yazırdı...

Nəsil-nəcabəti Azərbaycançılıq ideyalarına sadıq kök üstündə qurulmuş Şah İsmayıl Səfəvi 1487-ci il iyulun 17-də nüfuzlu azərbaycanlı ailəsində doğulmuşdur. Ata tərəfdən Şeyx Səfiəddinin nəslindən olan İsmayılın atası Şeyx Heydər, babası Şeyx Cüneyd, anası Aləmşah bəyim Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin qızı, Sultan Yaqubun bacısı olmuşdur. Şah İsmayılın iyirmi beşinci babası Əbülqasım Həməzinin, on beşinci babası Qızılbörk Firuzun qəbirləri Ərdəbil yaxınlığındakı Şeyx-Kəhrəlan kəndində indi də durur. Yerli əhali bu qəbirləri ziyarətə gətirib. Bütün bunlar İsmayılın, onun soy-kökünün Azərbaycan vahidində bərqərar olmasını birmənalı şərtləndirir...

Tarixi əsaslara söykənərək belə bir müddəə irəli sürə bilərik ki, İsmayılın siyasi hakimiyyətə gətirilməsinə əsasən Şirvanşah qoşunu ilə döyüşdə qızılbaşların məğlub olması, Şeyx Heydər in öldürülməsi olmuşdur. Bilirək ki, 9 iyul 1488-ci ildə Tabasaranda Şirvanşah qoşunu qızılbaşlara divan tutmuş, Səfəvi hakimiyyəti əməlli-başlı laxlamışdı. Şeyx Heydər in ölümündən sonra İsmayıl, anası və qardaşları Sultan Əli və İbrahim Sultan Yaqub tərəfindən əvvəl monastır kimi tanınan Akdamar qalasında, sonra Şiraz yaxınlığındakı İstəxr qalasında 5 il həbsdə saxlanılmış, Uzun Həsənin nəvəsi Sultan Rüstəm Səfəvilərdən istifadə etmək məqsədi ilə onları həbsdən azad edərək Ərdəbilə qaytarmışdır. O vaxt Şeyx Heydər in böyük oğlu Sultan Əli atasının işini davam etdirirdi və həlak olmazdən əvvəl qardaşı İsmayılı təriqət şeyxi vəzifəsinə varis təyin etmişdi.

İsmayılın qardaşı Sultan Əlinin və Sultan Rüstəm in birləşmiş qüvvələri 1493-cü ildə Baysunquru məğlub etmiş, Sultan Rüstəm Səfəvilərə qarşı siyasətini dəyişmişdi. Bu minvalda Ərdəbil yaxınlığındakı Şəməsi döyüşündə Şeyx Sultan Əli məğlub edilmiş və öldürülmüşdü. Onun ölümündən sonra sufilər İsmayıl və qardaşı İbrahimi Ərdəbildə gizlətməyə müvəffəq olmuşdular. Heydər in oğlanlarını hər vasitə ilə tutmaq və məhv etmək tapşırığını almış Eybə Sultanın dəstələri şəhərə daxil olanda Səfəvilər sülaləsinin gələcək

hökmdarı İsmayılın ələ keçməməsi üçün dualar edilmişdir. Bu ərafədə İsmayıl Şeyx Səfiəddin məqbərəsindən Qazi Əhməd Kakuli adlı səfəvi müridlərindən birinin evinə aparılmış və üç gün burada qaldıqdan sonra yeddi yaşında Xancan adlı qadının himayəsinə verilmişdir... Elə bu yaşından başlayaraq İsmayıl kəskin intiqam hissi baş qaldırmış, atasını, sülaləsini məhv etmiş Şirvan şahına qarşı döyüş planları barədə düşünmüşdür. Beləliklə, çox erkən yaşında əlinə qılınc almış İsmayılın ətrafında Azərbaycandan Kiçik Asiyaya keçənə qədər şamlı, rumlu, ustacılı, zülqədər, qacar, əfşar tayfalarından, Qaradağ sufilərindən ibarət 7000 qazi toplanmışdır.

1499-cu ilin avqust ayında 12 yaşlı İsmayıl özünün yaxın tərbiyəçisi və məsləhətçisi olan bir neçə qızılbaş tayfa başçısı ilə birlikdə qoşun toplamaq üçün Ərdəbilə yollanmış, ancaq şəhər hakimi tərəfindən təqib olunmuş, buna görə o, 1500-cü ilin yazında Şamlı və Rumlu tayfalarından, habelə Qaradağ və Talış əhalisindən ona qoşulmuş 2 minə yaxın qızılbaşla Qarabağ, Çuxursəd, Şuragil, Kağızman, Tərcan yolu ilə Ərzincana gəlmişdir. Yeniyetmə yaşlarından qüdrətli dövlət yaratmaq iddiaları ilə qılınca sarılmış İsmayılın içindəki intiqam hissi daha da alovlanmış, onun Şirvana boylanən baxışlarında daim fırtına görünmüşdür...

Tarixi mənbələrdən bilir ki, İsmayıl, apardığı bütün döyüşlərdə öz yaşına görə qeyri-adi dərəcədə sərkərdəlik qabiliyyəti və şəxsi igidlik nümunəsi göstərmiş, 1501-ci ilin payızında Təbrizə daxil olaraq özünü şah elan edən bu tarixi şəxsiyyət Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin əsasını qoymuş, Təbrizi bu dövlətin paytaxtı etmişdir.

Şah İsmayılın ağılı və səmərəli siyasi fəaliyyəti həmişə diqqət çəkib. Onun özbək Şeybani xana qarşı manevrləri də bu barədə dolğun fikir əxz edir. Məsələn, Şeybani İsmayıl üçün strateji əhəmiyyət daşıyan İsfahanı tutarkən ona göndərdiyi *"Mən İran və Azərbaycan sərhədlərinə gələrək, oranı tutandan sonra İraqı-Ərəbə və Hicazı gedəcəyəm"* məktubuna cavab olaraq Şah İsmayıl öz qoşunlarını Xorasana yeridib. Şeybani xan Mərv qalasında gizləniib, lakin İsmayıl aldadıcı manevr edərək, onu qaladan bayıra çıxarıb və 1510-cu ilin 2 dekabrında Mahmudi kəndi yaxınlığında Şah İsmayıl Şeybani xanın qoşunları arasındakı Mərv döyüşü Şah İsmayılın tam qələbəsi ilə başa çatıb.

Şah İsmayılın apardığı strateji dövlətçilik siyasəti sayəsində Səfəvilər dövləti Yaxın Şərqi qüdrətli dövlətlərdən birinə çevrilmiş, Səfəvi dövləti öz yüksəlişinin zirvə nöqtəsinə qalxmış, onun ərazisi 2 milyon 800 min kvadrat kilometrə çatmışdır.

Şah İsmayıl fiziki cəhətdən çox güclü sərkərdə olmuşdur. Tarixdə baş vermiş bir hadisə onun qollarındakı gücü belə təsvir edir: *«Şah İsmayıl Çaldıran döyüşündə topları bir-birinə bağlayan zəncirləri kəsərkən bir anda onun qüvvətli zərbəsi topun lüləsini iki yerə bölür. Çaldıran döyüşündən uzun müddət sonra Sultan Səlim Şah İsmayıldan həmin qılınıc ona göndərməsini istəyir. Şah həmin qılınıc Sultana göndərir. Sultan Səlim neçə dəfə cəhd göstərsə də topu kəsə bilmir. O, Şahı məktubunda deyir: "Sən mənə aldadırsan, bu, həmin qılınıc deyil". Şah İsmayıl cavab məktubunda ona belə cavab verir: "Qılınıc həmin qılınıcdır, qol o qol deyil"*.

Şah İsmayılın gücü, qüvvəsi, dövlətçilik siyasəti barədə deyilənlər də bu barədə əsaslı mühakimə yürüdür. Məsələn, Abbasqulu ağa Bakıxanov yazırdı: *«İsmayıl öz dövrünə görə mükəmməl təhsil görmüşdü. Bu yaşda ən qanlı boğuşmalardan qalib çıxmışdır. Çox gözəl bir döyüşçü, hədəfi dəqiq vuran ovçudur. Mağarada yaşayan və insanlara hücum edən nəhəng bir ayıyı oxla vurub öldürəcək qədər qüvvətli və cəsarətlidir...»*. Görkəmli yazıçı Fərman Kərimzadənin fikrincə, *«Bu şəxsiyyət yüksək elmilik, sadə xalqa yaxınlığı ilə seçilir. Şah İsmayıl Səfəvi siyasət sahəsində olduğu kimi, ədəbiyyat sahəsində də elmiliyi ilə xüsusi seçilən bir dahi kimi qəbul edilə bilər»*. Xalq yazıçısı Əzizə Cəfərzadənin qənaətinə, *«Hər bir addımında diqqətli, ehtiyatlı olan Şah İsmayıl ağıllı məsləhətlərə də qulaq asır, əqidə, məslək yolunda sədaqətlə hərəkət edirdi...»*. Akademik Ramiz Mehdiyev yazır: *«Şah İsmayılın apardığı müharibələr onun vahid Azərbaycan dövləti yaratmaq arzu və istəyindən irəli gəlirdi. O, Azərbaycan dilini dövlət və şeir dilinə çevirmiş, ölkənin siyasi, ictimai, iqtisadi və mədəni inkişafı üçün ölçüyəgəlməz dərəcədə böyük işlər görmüşdür»*. Övliya Çələbinin fikrinə əsasən, *«Şah İsmayıl həm də məğrur, azad fikrli, öz qüdrətinə inanan bir sərkərdə, həqiqət yolundan zərrə qədər kənara çıxmıyannəcib insan idi...»*. Akademik Ziyab Bünyadov İsmayılın qüdrətini belə şərh edib: *«Şah İsmayıl deyəndə ki, Osmanlı qoşunlarına gecə hücum edək, o, cavabında əsl türk kimi: - Mən karvan basan quldur deyiləm, - demişdir*.

Tarixi həqiqətlər göstərir ki, Şah İsmayıl savadı ilə də həmişə Sultan Səlimi mat qoyub. Yəni, o, Çaldıran döyüşündə Sultan Səlimə məğlub olsa da, məktublarında daima onu dərrakəsi ilə məğlub edib...

Tarixi mənbələrdən bilir ki, Səfəvi dövlətinin yaranmasında əsas amil dövləti quranların türk olması, həmin dövlətin tarixi Azərbaycan torpaqlarında meydana gəlməsi və buradakı insanların "Qızılbaşlıq" a sadıq olmaları idi. Şah İsmayılın ortaya çıxması və Qızılbaş dövlətini yaratması ilə Anadolu türkmənləri öz soylarından, inancından bir öndərə sahib olmuş, onu bir xilaskar hesab edərək sıx bağlanmışlar. Dünya tarixində bir liderə bu dərəcə bağlılıq örnəyi olmamışdır...

Orta əsrlərdə xalqımızın dövlətçilik tarixində Səfəvilər imperiyası Şah İsmayılın rəhbərliyi altında ən yüksək mərhələ kimi diqqət çəkir. Bu imperiya çoxəsrlik Azərbaycan dövlətçiliyinin əsasını formalaşdırmış, Azərbaycanın türk tayfalarını birləşdirmiş, dövlət quruculuğu ənənələrini, idarəçilik vərdişlərini nəsillərə ötürmüşdür.

Səfəvilər dövlətinin banisi Şah İsmayıl Xətəinin türklər və Azərbaycanla ayrılmaz əlaqəsi tarixdən məlumdur və bu əlaqə vahid Azərbaycan dövlətinin yaradılmasında böyük rol oynamışdır. Burada inandırıcı bir fakta istinad edək: İsmayıl atası Şeyx Heydərin qatili, Şirvanşah Fərrux Yasar üzərində qələbədən sonra öz düşməninə qüvvələrini tamamilə darmadağın etmək üçün onların sığındığı Güllüstan qalasını mühasirəyə almışdı. İsgəndər bəy Münşi yazır ki, İsmayıl Şirvanın ən əlçatmaz istehkamlarından biri olan Güllüstan qalasının mühasirəsi uzandığı üçün böyük əmirləri yanına çağıraraq demişdir: *“Sizə Güllüstan qalası lazımdır, yoxsa Azərbaycan taxtı?”*. Mükəddəs Səfəvi xanədanının etiqad sahibləri - Azərbaycan taxtı, - cavabını vermişlər. Həmin tarixi məqsədi həyata keçirmək üçün İsmayıl, yuxarıda dediyimiz kimi, 1501-ci ildə Ağqoyunlu Əlvənd üzərində qələbədən sonra Təbrizə daxil olaraq özünü şah elan etmişdir. Belə deyək, atası Şeyx Heydərin çata bilmədiyi məqsədə o nail olmuş, Azərbaycan torpağının böyük bir qismini vahid Qızılbaş dövlətində birləşdirmişdir. Məhz vahid dövlətçilik əzminin nəticəsi idi ki, Şah İsmayıl Çaldıran döyüşünə qədər məğlubiyyətin nə olduğunu bilməmişdir.

Şah İsmayılın alicənablığı alimənsəblərlə deyil, rəiyyətlə rəftarında da özünü aydın ifadə etmişdir.

Bəllidir ki, Şah İsmayılın Azərbaycan dövlətçiliyi qarşısındakı ən böyük xidmətlərindən biri də öz dövrü üçün xarici siyasət mexanizmlərini formalaşdırmasıdır. Qüdrətli imperiya yaradan Şah İsmayıl həm də Qərbi Avropada Papalıq, İspaniya, Portuqaliya, Venesiya, Genuya və s. ilə səmərəli qarşılıqlı münasibətlərin möhkəm bünövrəsini qurmuşdur. Elə bunun nəticəsidir ki, Səfəvilər dövləti yarandığı gündən qısa müddət ərzində bütün Yaxın və Orta Şərqdə qüdrətli hərbi-siyasi amilə çevrilmişdir. Və Şah İsmayılın yaratdığı Azərbaycan dövlətçiliyi Azərbaycan türklərinin dünyagörüşünün təkamülünə kömək etmişdir. Bu mənada, Şah İsmayıl təkcə böyük dövlət xadimi kimi deyil, həm də cəsur, istedadlı sərkərdə, yüksək mənəvi keyfiyyətləri ilə o vaxtlar Azərbaycana gələn Qərb diplomatlarında da heyranlıq doğuran şəxsiyyət olmuşdur.

Artıq bütün dünya ictimaiyyəti bilir ki, xalqımız minilliklər boyu özlərinin tarixi ərazisi olan Azərbaycan ərazisində yaşamış, dünya sivilizasiyasına böyük dövlətçilik töhfələri vermişdir. Məhz Şah İsmayıl irsində ehtiva olunan dövlətçilik və onun tarixi əsasları yeni strategiyanın mövcud reallıqları və global miqyasda diqqət çəkən əsas inkişaf meyilləridir. Belə demək mümkünsə, Xətai dövlətçilik işinin təhlilinə söykənən bütün paradigmatik konturları cızıb. Bu da dövlət və xalqın həmrəy düşüncələrinin, yaşayış tərzinin vəhdət təşkil etməsində həlledici rol oynayır.

Xətəinin Azərbaycanı vahid dövlət şəklində xarakterizə etməsi əslində, başlıca qayəsini müstəqillik, azərbaycançılıq, dövlətçilik, ədalətlik, demokratiya, milli tərəqqi, dünyəvilik kimi ümumbəşəri dəyərlər təşkil edən yeni bir ideologiyadır. Xətəinin yürütdüyü dövlətçilik siyasəti nəzəriyyəçilik olmayıb, daha çox praktikdir. Bu siyasət inkişafa xidmət edən mütərəqqi fikir və ideyaları hansısa ictimai rəyə tuş etməmiş, reallıqda təsdiqini tapmış müddəalara əsas vermişdir.

Xətai Azərbaycanda dövlət quruculuğu prosesi həyata keçirdiyi zaman onun qarşısında həm də tarixin bərpa olunması kimi məsul bir vəzifə də durmuşdur. Təsədüfi deyil ki, Xətai Azərbaycan dövlətinin tarixi şüurunun artması, dövlətçilik ənənələrinin qədim köklərinin üzə çıxarılması sahəsində də məqsədyönlü iş aparmışdır. Onun tərəfindən tariximizə dəfələrlə nümayiş etdirilmiş xüsusi diqqət və həssas münasibət sadəcə tarixin bir milli-mənəvi sərvət kimi qorunması təşəbbüsü olmamışdır. Bu, daha çox dərəcədə yüz illər sonra üçün milli dövlət quruculuğu işində, vətəndaşlıq duyğusunun, millətə, dövlətə, vətənə sevgi hissəsinin gücləndirilməsində tarixə söykənmək və gələcəyə gedən yolu daha möhkəm, daha dərin əsaslar üzərində salmaq istəyinin təzahürü olmuşdur.

Dövlət qurmaq, müstəqil yaşamaq bəşər tarixində heç də bütün xalqlara nəsib olmamışdır. Tarixi quruculuğun lideri kimi böyük əzm və etimada layiq olmaq sərkərdədən - dövlət rəhbərindən fədakar əmək, böyük düha tələb edir və hər bir dövlətin uğurları bu konkret amildən çox asılıdır. Etiraf olunası haldır ki, XV-XVI əsrlərdə fenomen tarixi şəxsiyyət Şah İsmayıl Xətəinin yaratdığı milli dövlətçilik tarixin xalqımıza bəxş etdiyi milli sərvətdir. Bu mənada, Xətai Azərbaycan tarixində müstəqil və suveren dövlət simvolu, xarizmatik tarixi siyasətçi, cəsur sərkərdə kimi qalmışdır və qalacaq. Dediyimi z kimi, Xətai Azərbaycanın yeni tarixində bütöv bir epoxanı özündə təcəssüm etdirən, dövlətin siyasi, iqtisadi, hüquqi, sosial-mədəni və elmi əsaslarını yaradan, onların ardıcıl inkişafını təmin edən siyasi kursun və milli inkişaf strategiyasının müəllifi olmuşdur.

Tarixi lider olmağın meyarları və izahı müxtəlifdir. Hələ əsrlər əvvəl Aristotel yazırdı ki, *"siyasi liderliyin ilkin şərti dövlətin gələcəyini öncədən görmək və gördüyünü həyata keçirə bilməkdir"*.

Dünya tarixinin təcrübəsi göstərir ki, böyük şəxsiyyətlərin ideyaları cəmiyyətdə baş verən hadisələrə çox ciddi təsir göstərir. Bu baxımdan, Xətəinin dünyagörüşü, həyat təcrübəsi və tarixi iradəsi dövlət strategiyasının xüsusiyyətlərini şərtləndirir, ən çətin məqamlarda optimal seçimlər etməyə imkan verir.

Dediyimiz kimi, XV-XVI əsrlər Azərbaycan xalqının həyatında taleyüklü bir dövr olmuşdur. Tarixin bu dövründə baş verən hadisələr dahi tarixi şəxsiyyəti - Xətəini səhnəyə gətirmişdir. Dünya siyasi tarixində baş verən hadisələrin mürəkkəbliyi, bir quruluşa malik dövlətlərin məhvi, digərlərinin yaranması baxımından XV əsrin sonları heç bir dövrlə müqayisə edilə bilməz. Xətəi o zamanlar çox yaxşı bilirdi ki, Azərbaycan mövcud olduğu coğrafiya, zəngin təbiəti, Şərq və Qərb arasında ortaqlar-sintez sivilizasiya missiyası ilə diqqət mərkəzindədir və belə bir dövlətin lideri olmaq daha da çətinidir. O, nə qədər çətin də olsa, dövlətçilik təcrübəsi ilə Azərbaycanın vahid strateji əsaslarını doğru müstəvidə xarakterizə etmişdir.

Xətəinin tarixi xidmətlərini dəyərləndirmək üçün ilk növbədə onun hakimiyyətə gəlişi zamanı mövcud olan dəyişiklik və inqilab dalğasının nə qədər güclü mənbələrdən yönəldildiyini yada salmaq kifayətdir. Həqiqi mənada, Xətəi vahid dövlətin yaranmasında və inkişafında, milli birləşmənin və maraqların təmin edilməsində tarixi rol oynamışdır. Bu məsələlərin həlli onun şəxsi keyfiyyətinə, inamına və təcrübəsinə əsaslanmışdır. Bu, inkaredilməz faktır.

Milli maraqlar millətin gələcək inkişaf məqsədlərinin təyin edilməsi ilə səciyyələnir. Xətəi bu anlamda milli maraqların müəyyənəlməsində əsas rolunu öz üzərinə götürmüş, riskləri və mövcud vasitələri dəyərləndirmiş, ölkənin xoşbəxt gələcəyini təmin edəcək yeni perspektivlər haqqında qərarlar vermişdir.

Bəllidir ki, Azərbaycan xalqının dövlətçilik tarixində mürəkkəb mərhələlər çox olmuşdur. Tarix boyu bütün çətinliklərə rəğmən heç bir qüvvə xalqımızın dövlətçilik arzularını, əhəmətlərini məhv edə bilməmiş, hər dəfə tarixi şəraitə müvafiq olaraq milli, müstəqil dövlət yaratmaq yönündə səylər qarşısalınmaz sel kimi yenidən baş qaldırmışdır. Məhz Şah İsmayıl Xətəinin tarixi xidmətləri sayəsində Azərbaycanda dövlətçiliyin əsasları qoyulmuşdur.

Şah İsmayıl Səfəvi 36 yaşında, həyatının, yaradıcılığının, arzularının ən qaynar çağında dünyadan köçmüş, gördüyü işlər ona ölməzlik qazandırmışdır. Onun yüksək hərbi istedadı haqqında K.Marks yazmışdır: *"Səfəvilər xanədanının banisi Şah İsmayıl fəth idi. O, on dörd illik hakimiyyəti dövründə on dörd əyalət fəth etmişdi"*.

Abbasqulu Ağa Bakıxanov "Gülüstani İrəm" əsərində yazır: *"Hicri 930-cu ilin əvvəllərində (miladi 1524) Şah İsmayıl vəfat etdi. O, məhrəmanlıqda dünyanı işıqlandıran və qəhrəmanlıqda düşməni yaxan, od məcazlı bir sultan idi. Qurmuş olduğu səltənətin mühüm işlərinə məşğul olmasına baxmayaraq, Şah İsmayıl alimlərlə müsahibə olub, şeir söyləməyə də mail idi"*.

Şah İsmayıl Xətəi şair kimi də məhz dövlətçilik ideyalarına xidmət etmiş, "Xətəi" təxəllüsü ilə Azərbaycan türkcəsinə gözəl tarixi əsərlər yaratmışdır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 7 may 2019-cu il tarixli, 211 nömrəli Qərarı ilə Şah İsmayıl Xətəi Azərbaycan Respublikasında əsərləri dövlət varidatı elan edilən müəlliflərin siyahısına daxil edilmişdir.

Xətəi irsi: Dövlətçilik işinin tarixi əsasları

В статье с научной точки зрения анализируется государственное наследие шаха Исмаила Хатаи, его историческая значимость и ресурсы государственного строительства в целом. Крах процесса, неконтролируемость государства является проявлением сложной ситуации, глубокого кризиса, затрагивающего все сферы общественной жизни. Государственная безопасность - это ключевой вопрос, а внутренние конфликты — это всегда пропасть, чрезвычайная ситуация для государства. Было также подчеркнуто, что политическая мудрость, богатый управленческий опыт, спасательная и творческая миссия великого исторического деятеля шаха Исмаила Хатаи в трудных, экстремальных условиях является решающим шагом к быстрому решению этих роковых задач, реализация его многовекторного плана действий была одной из важных задач.

Ədəbiyyat

1. Orta əsrlər tarixi. «Ankara» nəşriyyatı, 2005
2. İskəndər Münşi. Abbasilər sülaləsinin tarixi, 2000
3. Abdi Şirazi. Səfəvilərin dövlətçilik siyasəti. «Tehran» nəşriyyatı, 1968
4. Mirzə Heydər. Səfəvi tarixi (Osman Karatayın çevirməsi), 2006
5. Oqtay Əfəndiyev. Azərbaycan Səfəvilər dövləti. Bakı:«Şərq-Qərb», 2007

Khatai Heritage: The Historical Foundations of Statehood

Summary

From a scientific point of view, the article analyzes the state heritage of Shah Ismail Khatai, his historical significance, and the resources of state building as a whole. The collapse of the process, the uncontrollability of the state is a manifestation of a difficult situation, a deep crisis affecting all areas of public life. State security is a key issue, and internal conflicts are always an abyss, an emergency for the state. It was also emphasized that political wisdom, rich managerial experience, the saving and creative mission of the great historical figure Shah Ismail Khatai in difficult, extreme conditions were decisive steps towards the quick resolution of those fateful tasks, the implementation of his multi-vector action plan was one of the important tasks.

Наследие Хатаи: исторические основы государственности

Резюме

В статье с научной точки зрения анализируется государственное наследие шаха Исмала Хатаи, его историческая значимость и ресурсы государственного строительства в целом. Крах процесса, неконтролируемость государства является проявлением сложной ситуации, глубокого кризиса, затрагивающего все сферы общественной жизни. Государственная безопасность - это ключевой вопрос, а внутренние конфликты – это всегда пропасть, чрезвычайная ситуация для государства. Было также подчеркнуто, что политическая мудрость, богатый управленческий опыт, спасательная и творческая миссия великого исторического деятеля шаха Исмала Хатаи в трудных, экстремальных условиях является решающим шагом к быстрому решению этих роковых задач, реализация его многовекторного плана действий была одной из важных задач.

Göndərilib: 05.05.2020

Qəbul edilib: 08.05.2020